

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ГРОМАДЯН

Л. О. Омелянович, Д. С. Гвасалія

*Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
вул. Щорса, 31, м. Донецьк, Україна, 83050.*

E-mail: dodiane@mail.ru

Отримана 29 квітня 2013, прийнята 27 вересня 2013.

Анотація. У статті розкрито сутність соціальних стандартів якості життя громадян. Досліджено соціальні стандарти з точки зору різних авторів, визначено авторський підхід поняття «соціальні стандарти». Аналіз теоретичних здобутків надав змогу розробити концепцію формування держаних соціальних стандартів. Дослідження показало, що існуючі соціальні стандарти не забезпечують необхідний рівень життя громадян, а виступають лише соціальними мінімумами, що, у свою чергу, суперечить поняттю «соціальний стандарт». Аналіз соціальних стандартів європейських країн (Франції, Німеччини) та порівняння їх з соціальними стандартами, що діють в Україні, довів необхідність пошуку шляхів їх оптимізації. Запропоновано шляхи удосконалення соціальних стандартів в Україні, а саме: удосконалення механізму формування соціальних стандартів, європейський напрям розвитку соціальних стандартів, урахування демографічних прогнозів при формуванні соціальних стандартів.

Ключові слова: соціальні стандарти, прожитковий мінімум, споживчий кошик, соціальні мінімуми, держані соціальні гарантії, державні соціальні нормативи, мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, соціальна допомога.

СОЦИАЛЬНЫЕ СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ГРАЖДАН

Л. А. Омелянович, Д. С. Гвасалія

*Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского,
ул. Щорса, 31, г. Донецк, Украина, 83050.*

E-mail: dodiane@mail.ru

Получена 29 апреля 2013, принята 27 сентября 2013.

Аннотация. В статье раскрыта сущность социальных стандартов качества жизни граждан. Исследованы социальные стандарты с точки зрения разных авторов, определен авторский подход понятия «социальные стандарты». Анализ теоретических достижений предоставил возможность разработать концепцию формирования государственных социальных стандартов. Исследование показало, что существующие социальные стандарты не обеспечивают необходимый уровень жизни граждан, а выступают лишь в качестве социальных минимумов, что, в свою очередь, противоречит понятию «социальный стандарт». Анализ социальных стандартов европейских стран (Франции, Германии) и сравнение их с социальными стандартами, действующими в Украине, подтвердил необходимость поиска путей их оптимизации. Предложены пути усовершенствования социальных стандартов в Украине, а именно: усовершенствование механизма формирования социальных стандартов, европейское направление развития социальных стандартов, учет демографических прогнозов при формировании социальных стандартов.

Ключевые слова: социальные стандарты, прожиточный минимум, потребительская корзина, социальные минимумы, государственные социальные гарантии, государственные социальные нормативы, минимальный размер заработной платы, минимальный размер пенсии по возрасту, необлагаемый налогом минимум доходов граждан, социальная помощь.

THE CITIZENS' LIFE QUALITY SOCIAL STANDARDS

Lidiya Omelyanovich, Diana Gvasaliya

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,

31, Shorsa Str., Donetsk, Ukraine, 83050.

E-mail: dodiane@mail.ru

Received 29 April 2013, accepted 27 September 2013.

Abstract. The matter of the citizens' life quality social standards is observed in the article. The social standards from the point of view of different authors are analyzed, the author's «the social standards» concept is defined. The analysis of the theoretical attainments gave opportunity to develop the state social standards formation concept. The research showed that existing social standards don't provide a necessary citizens' living standard, and act only as social minima that contradicts the «social standard» concept. The analysis of the European countries' (France, Germany) social standards and their comparison with social standards operating in Ukraine confirmed the necessity of searching the ways of their optimization. The ways of the social standards improvement in Ukraine are offered, namely: the improvement of the mechanism of the social standards formation, the European direction of the social standards development, the consideration of the demographic forecasts during forming social standards.

Keywords: the social standards, the living wage, the consumer basket, the social minima, the state social guarantees, the state social standards, the minimum size of a salary, the minimum size of the retirement pension, the citizens' tax-free minimum of the income, the social help.

Постановка проблеми

Соціальні стандарти є своєрідними індикаторами рівня та якості життя населення. Саме вони відображають рівень розвитку держави та висвітлюють інтереси окремого громадянина. Соціальний вектор розвитку, який обрала сучасна Україна, обумовлює необхідність удосконалення діючих соціальних норм та приведення їх у відповідність європейським стандартам.

Аналіз літератури

Дослідженню соціальних стандартів в науковій літературі приділяється значна увага. Такі науковці, як: Н. А. Волгін, Н. А. Горелова, А. А. Єлесеєв, Д. В. Валовий, О. В. Макарова, В. В. Латік, А. К. Писаревська та ін. присвятили багато своїх наукових здобутків саме проблемам удосконалення соціальних стандартів. У своїх наукових працях вони пропонують власні підходи до визначення соціальних стандартів, розглядають європейський рівень соціального захисту, рекомендують шляхи удосконалення існуючих соціальних стандартів в Україні. Однак сучасний стан системи соціального забезпечення в Україні обумовлює необхідність проведення додаткового комплексного дослідження питань підвищення соціальних стандартів якості життя громадян.

Мета дослідження

Аналіз діючих соціальних стандартів та їх відповідності сучасним вимогам, а також пошук шляхів їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу

Відмітимо, що у науковій літературі існують різні підходи до визначення соціальних стандартів. Однак всі автори сходяться у тому, що соціальні стандарти суттєво необхідні, оскільки відображають рівень життя населення та є ключовими показниками соціальної захищеності кожного громадянина. Підходи до визначення соціальних стандартів наведені у таблиці 1.

За визначенням Волгіна Н. А., соціальні стандарти – це своєрідні орієнтири для формування соціальної політики держави та, з іншої сторони, інструменти, за допомогою яких визначається обсяг ресурсів, необхідних для задоволення потреб населення [2]. Н. А. Горелова та А. А. Єлесеєв розглядають соціальні стандарти як норми, за допомогою яких можливо оцінити рівень життя населення [4, 5]. Спільним між визначеннями В. М. Бобкова та Н. М. Ніловою є те, що вони розглядають соціальні стандарти як рівень соціальних послуг, гарантований Конституцією України [7, 8].

Таблиця 1. Авторські дефініції поняття «соціальні стандарти»

№ з/п	Вчені	Визначення
1	Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»	встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних соціальних гарантій [1].
2	Н. А. Волгін та ін.	з одного боку – цільовий орієнтир, на досягнення якого спрямована соціальна політика, з іншого – засіб, за допомогою якого може визначатися обсяг ресурсів, необхідних для досягнення певного рівня забезпеченості і задоволення потреб населення [2].
3	Н. А. Волгін	свого роду планка у задоволенні потреб людини, яку держава не повинна опускати [3].
4	Н. А. Горелова	основні вимоги, що висувуються до розвитку соціальної сфери, якості життя тощо. На основі аналізу їх дотримання можливо визначення рівня життя [4].
5	А. А. Єлесєєв	стандарт у широкому розумінні – це будь-яка норма, що вироблена суспільством з метою упорядкування життєдіяльності людини [5].
6	Радянський енциклопедичний словник	зразок, еталон, модель, що приймаються як вихідні для співставлення з ними інших подібних об'єктів [6].
7	В. М. Бобков	гарантований державою рівень послуг на одного мешканця в межах усієї території країни, який надається місцевими органами самоврядування і фінансується за коштів місцевих бюджетів [7].
8	Н. М. Нілова	розробка форм і обсягів соціальних послуг, безкоштовне надання яких всім громадянам України гарантується Конституцією України [8].

Аналіз наукових підходів до трактування категорії «соціальні стандарти» дозволив сформулювати авторську думку: соціальні стандарти – це визначені законодавчими джерелами норми та нормативи, які є основою для формування соціальних прав населення, а також виступають індикаторами якості життя населення. Під соціальними правами слід розуміти: право на працю та гідні і справедливі умови оплати праці, справедливу та достатню пенсію, соціальну рівність, професійну підготовку, медичну допомогу, екологічну безпечність, верховенства права, соціальну підтримку з боку держави, соціально справедливі податки, відпочинок, захищеність материнства, підтримка непрацевдатних та вразливих верств населення, духовний та фізичний розвиток та ін.

Основними завданнями встановлення державних соціальних стандартів є: стандартизація

соціальних прав громадян; визначення ефективного механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій; визначення пріоритетів при формуванні державної соціальної політики; визначення та обґрунтування розмірів видатків Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери (рис. 1).

В Україні базою для формування соціальних стандартів є прожитковий мінімум. Прожитковий мінімум у законодавстві визначено як «вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення

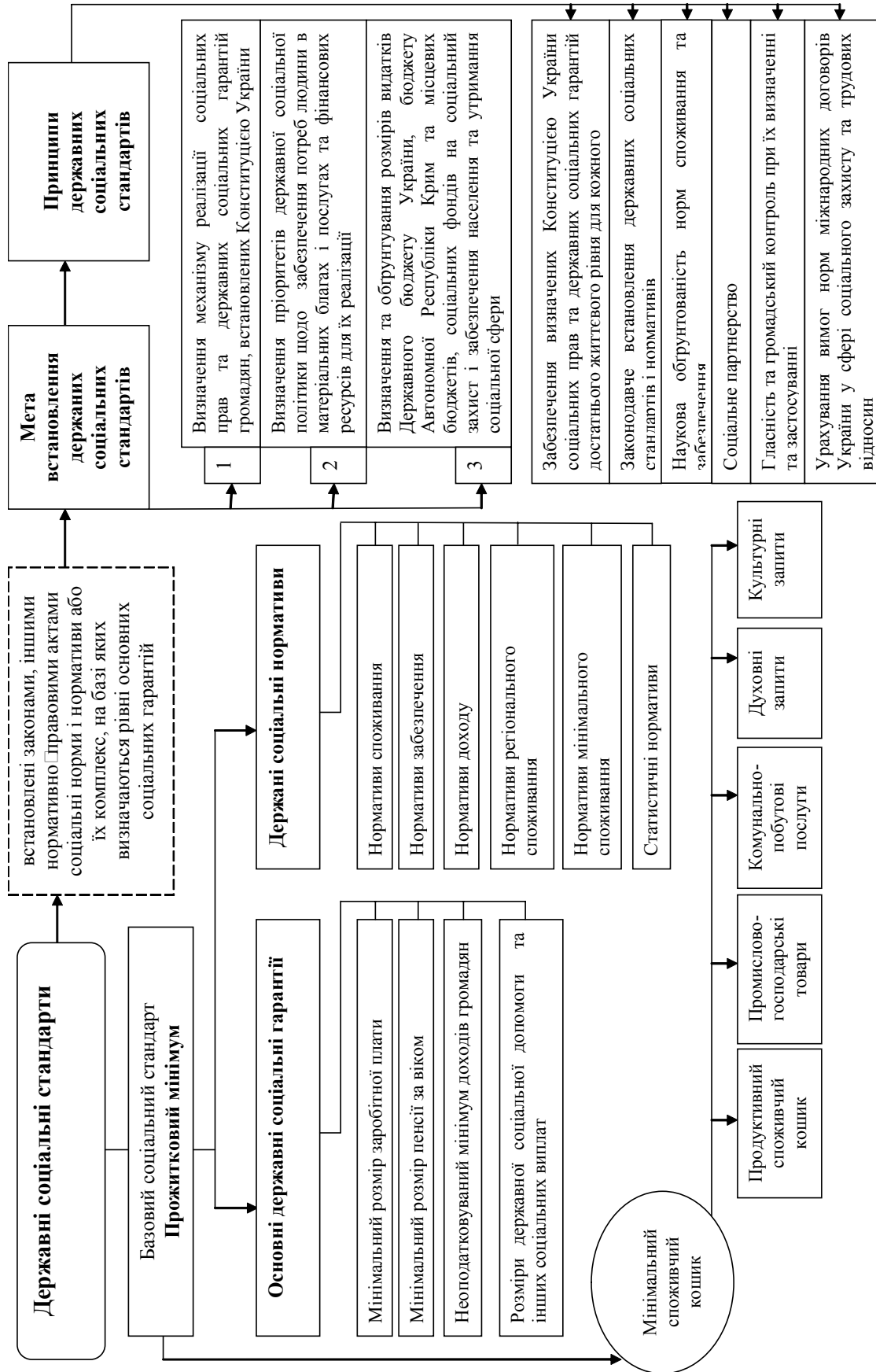

Рисунок 1. Концепція формування державних соціальних стандартів (розроблено автором з використанням джерел [5, 9]).

основних соціальних і культурних потреб особистості» [1].

Основою для встановлення прожиткового мінімуму є мінімальний споживчий кошик. У науковій літературі споживчий кошик визначається як набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [10]. У словнику економічних термінів споживчий кошик характеризується як зразковий розрахунковий набір, асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (або річного) споживання людини (або сім'ї) [11]. Мінімальний споживчий кошик включає в себе: продуктивний споживчий кошик, промислово-господарські товари, комунально-побутові послуги, духовні та культурні запити, які потрібні людині для нормального функціонування.

Мінімальний споживчий кошик дуже тісно пов'язаний з мінімальним споживчим бюджетом. Відповідно до Закону України «Про мінімальний споживчий бюджет», мінімальний споживчий бюджет – це набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини [12].

В Україні при розрахунку споживчого кошика використовується методологія Ленінградського інституту гігієни праці, розроблена ще у 1990 р. Діючий перелік товарів, що входять

до складу споживчого кошику України, був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 [13].

У економічній літературі представлена рекомендована структура споживчого кошику, що складається із продуктів харчування, які не повинні перевищувати 30 %, непродовольчі товари – 47 % (із них тканини, одяг, взуття – 20 %; меблі, предмети культури і побуту – 18 %; інші товари – 9 %) і всі послуги – 23 % [10].

Споживчий кошик українця суперечить цій рекомендації, оскільки українець майже 60 % свого бюджету витрачає саме на продукти харчування, 10 % – на непродовольчі товари та 30 % – на послуги (рис. 2).

Таким чином, у нашій країні соціальні стандарти – це мінімальні стандарти рівня життя громадян (соціальні мінімуми), що, у свою чергу, суперечить поняттю «соціальний стандарт». Соціальний стандарт має бути зразком, еталоном, який повинен відображати якість життя громадян, а не мінімум, за межами якого не можливе існування людини. Слово «стандарт» походить від англійського «standard» та в перекладі на українську мову означає «норма». Ефект соціальних стандартів повинен спостерігатися у зменшенні кількості населення з мінімальними доходами та збільшенні середнього класу. У цьому і основний ефект від впровадження соціальних стандартів.

Соціальні стандарти, що діють в Україні, мають орієнтуватися на європейські, для того

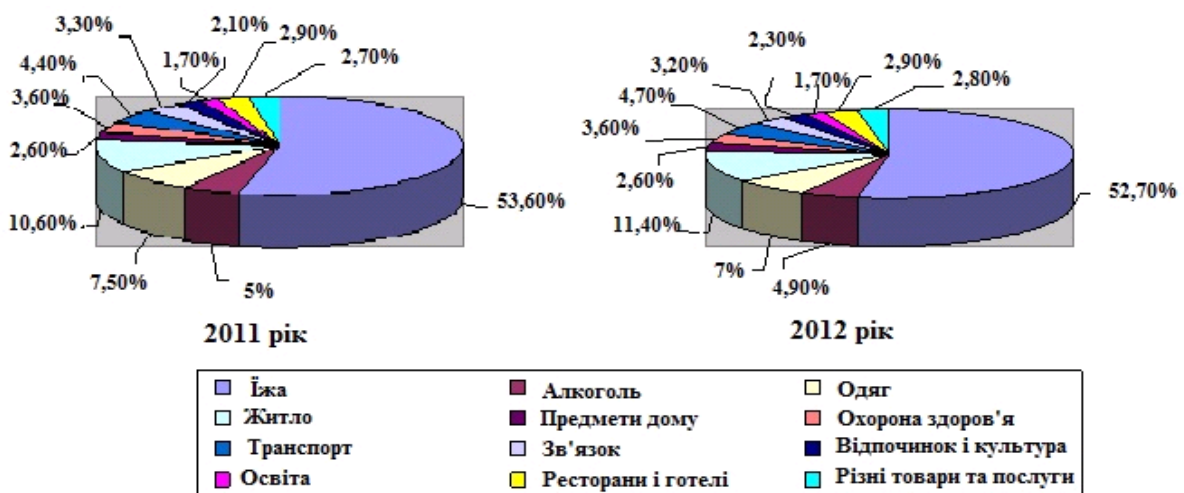

Рисунок 2. Структура споживчого кошику України за 2011–2012 рр. (побудовано на основі даних [14]).

щоб забезпечити високий рівень життя громадян (табл. 2).

Отже, як видно з даних таблиці 2, Україні потрібно ще дуже багато працювати над тим, щоб існуючі соціальні стандарти відображали реальний рівень життя та були функціональними. Так, перш за все необхідно реформувати механізм формування соціальних стандартів, оскільки як було зазначено, це не стандарти, а мінімуми, які не виконують покладені на них функції (рис. 3).

Реформування повинно початися зі споживчого кошика українця, оскільки саме з цього починається формування прожиткового мінімуму, який, у свою чергу, є базовим елементом соціальних стандартів. Споживчий кошик українця не співпадає з реальними вимогами.

Так, українцям в місяць пропонують з'їсти близько 3-х буханок чорного і 3,5 – білого хліба (або 106 г хліба на день, 300 г макаронних виробів і 200 г рису, 150 г гречки, по 0,5 кг огірків та помідорів, 0,5 л олії, 18 штук яєць, 8 кг картоплі, 2 кг капусти, 165 г сала і 750 г ковбаси.

М'ясо та риба передбачаються для споживання не більш ніж 2 кг та 700 г відповідно. Досить скромні обсяги споживання кролячого м'яса (167 г), баранини (167 г) та твердого сиру (292 г). Окрім цього, на недостатньому рівні закладені такі витрати, як оплата комунальних послуг, платне лікування, платна освіта, і ніяк не згадані потреби в особистому розвитку та відпочинку [3].

У переліку складових споживчого кошику взагалі відсутні такі продукти, як соки плодово-ягідні та овочеві, мед та масло.

Таблиця 2. Характеристика соціальних стандартів України та країн ЄС

Порівняльний критерій	Країни		
	Франція	Німеччина	Україна
Мінімальна заробітна плата	1393 євро на 2012 рік	Не існує. Розмір заробітної платні визначається колективними (тарифними) договорами, які затверджують представники об'єднань роботодавців.	1147 грн. на 2013 рік 2006 рік – 350 грн. 2007 рік – 400 грн. 2008 рік – 515 грн. 2009 рік – 605 грн. 2010 рік – 869 грн. 2011 рік – 941 грн. 2012 рік – 1073 грн.
Прожитковий мінімум (за 100 бальною шкалою)	55 балів	54 бали	49 балів (1 108 грн. на 2013 рік)
Кількість товарів у споживчому кошику	250 товарів та послуг	475 товарів та послуг	335 товарів та послуг
Економіка (за 100 бальною шкалою)	69 балів	71 бал	42 бали
Культура та дозвілля (за 100 бальною шкалою)	81 бал	82 бала	61 бал
Загальний показник якості життя (за 100 бальною шкалою)	82 бали	81 бал	62 бали
Місце в рейтингу (усього 194 країни)	1 місце	4 місце	68 місце

Складено за джерелами з журналу «Quality of Life Index».

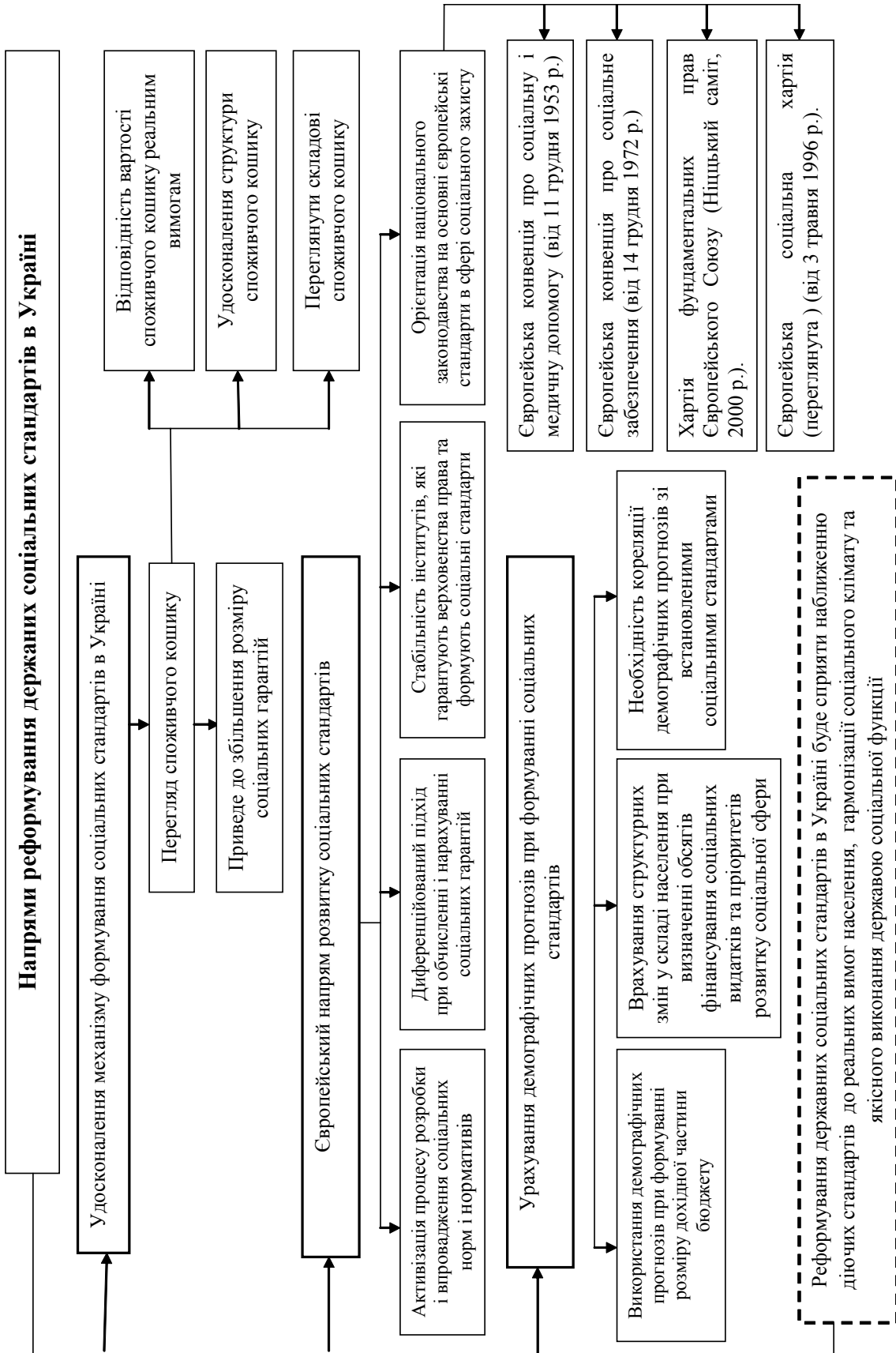

Рисунок 3. Шляхи удосконалення соціальних стандартів в Україні.

Висновки

Тобто вартість споживчої корзини занижена, а беручи до уваги показники інфляції, то і взагалі споживчий кошик приймає нереальний характер. Виходячи з цього і показник прожиткового мінімуму формується некоректно, що, у свою чергу, деформує існуючі соціальні стандарти.

Таким чином, соціальні стандарти – це життєво необхідні норми, які використовує держава для реалізації соціальної функції.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є визначення додаткових бюджетних доходів для реалізації соціальної функції держави.

Література

1. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Текст] : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – С. 983–990.
2. Волгин, Н. А. Социальное государство [Текст] : Підручник / Н. А. Волгин, Н. Н. Гриценко, Ф. И. Шарков. – М. : Дашков и К°, 2003. – 330 с.
3. Социальная политика. Энциклопедический словарь [Текст] / [ред. Н. А. Волгина]. – М. : Академический проект, 2005. – 500 с.
4. Политика доходов и качество жизни населения [Текст] / Под ред. Н. А. Горелова. – СПб. : Санкт-Петербург, 2003. – 653 с.
5. Елесеєв, А. Социологическое содержание соотношения стандартов, права и морали [Текст] / А. Елесеєв // Вестник Московского Университета. Серия 18. Социология и политология. – 2005. – № 3. – С. 50–55.
6. Советский энциклопедический словарь [Текст] / ред. А. М. Прохоров. – М. : Изд-во Советская энциклопедия, 1979. – 1600 с.
7. Бобков, В. Методологічний підхід Всеросійського центру рівня життя до вивчення та оцінки якості і рівня життя населення [Текст] / В. Бобков // Вісник Воронежського державного університету. Серія: Економіка та управління. – 2009. – № 2. – С. 26–36.
8. Нілова, Н. М. Державне регулювання економіки. Розділ 1 «Наукові основи державного регулювання економіки» [Текст] : конспект лекцій для студ. спец. 8.050107 «Економіка», 7.050104 «Фінанси і кредит» усіх форм навчання / Н. М. Нілова, І. В. Крапивний. – Суми : СумДУ, 2004. – 59 с.
9. Адаптація соціальної політики та трудового законодавства України до стандартів ЄС [Текст] : Навчальний посібник / Сіверський інститут регіональних досліджень. – Чернігів : Деснянська правда, 2007. – 169 с.
10. Загородній, А. Г. Фінансово-економічний словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007. – 1072 с.
11. Большой экономический словарь [Текст] / Под ред. А. Н. Азрилияна. – 5-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.

References

1. Law of Ukraine No. 2017-III dated back to October, 05, 2000 «About state social standards and state social safety net». In: *Register of the Parliament of Ukraine*, 2000, Number 48, p. 983–990. (in Ukrainian)
2. Volgin, N. A.; Gricenko, N. N.; Sharkov, F. I. Social state. Textbook. Moscow: Dashkov & Co, 2003. 330 p. (in Russian)
3. Volgina, N. A. (Ed.) Social policy. Encyclopedia. Moscow: Academic project, 2005. 500 p. (in Russian)
4. Gorelov, N. A. (Ed.) Incomes policy and quality of living of citizens. St. Petersburg: St. Petersburg, 2003. 653 p. (in Russian)
5. Eleseev, A. Sociologic effect of comparator of standards, power and morals. In: *Mercury of Moscow University, Series 18. Sociology and politology*, 2005, Number 3, p. 50–55. (in Russian)
6. Prohorov, A. M. (Ed.) Soviet Encyclopedia. Moscow: Publisher Soviet Encyclopaedia, 1979. 1600 p. (in Russian)
7. Bobkov, V. Methodological approach of All-Russian Center of Living Standards to the research and quality rating of living standard of citizens. In: *Mercury of Voronezh State University. Series: Economy and management*, 2009, Number 2, p. 26–36. (in Ukrainian)
8. Nilova, N. M.; Krapyvnyi, I. V. Government management of the economy. Part I «Science of the government management of the economy». Lecture notes. Sumy: SDU, 2004. 59 p. (in Ukrainian)
9. Adaptation of the social policy and employment laws of Ukraine for the European community standards. Textbook. Chernigov: Desnyanska true, 2007. 169 p. (in Ukrainian)
10. Zagrodnii, A. G.; Vozniuk, G. L. Financial and economic dictionary. Kyiv: Knowledge, 2007. 1072 p. (in Ukrainian)
11. Azriliian, A. N. (Ed.) Large economical dictionary. 5th ed. ext. and revised. Moscow: Institute for New Economy, 2002. 1280 p. (in Russian)
12. Law of Ukraine No. 1284-XII dated back to July, 03, 1991 «About minimal budget». In: *Register of the Parliament of Ukraine*, 1991, Number 42, p. 1187–1188. (in Ukrainian)

12. Про мінімальний споживчий бюджет [Текст] : Закон України від 03.07.1991 № 1284-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 42. – С. 1187–1188.
13. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення [Текст] : Постанова КМУ від 14.04.2000 № 656 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 16. – С. 97–111.
14. Структура споживчого кошика в Україні за 2011–2012 роки [Електронний ресурс] / Державний ком. статистики України; ред. О. Г. Осауленко. – Електрон. дані. – К. : Інфодиск, 2012. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM ; Windows 98/2012/NT/XP. – Назва з титул. екрана.
13. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 656 dated back to April, 14, 2000 «About adoption of multipack, nonfoods pack and range of services for principal social and demographic group of citizens». In: *Official Bulletin of Ukraine*, 2000, Number 16, p. 97–111. (in Ukrainian)
14. Osaulenko, O. G. (Ed.). Consumption pattern in Ukraine for 2011–2012. Kyiv: Infodisk, 2012, The first Ram disk (CD-ROM).

Омелянович Лідія Олександрівна – доктор економічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри фінансів Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Науковий напрямок: сучасний фінансовий стан українського суспільства

Гвасалія Діана Соломонівна – аспірант кафедри фінансів Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Науковий напрямок: бюджетне забезпечення соціальної функції держави.

Омельянович Лидия Александровна – доктор экономических наук, профессор, первый проректор, заведующий кафедрой финансов Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского. Научное направление: современное финансовое состояние украинского общества.

Гвасалия Диана Соломоновна – аспирант кафедры финансов Донецкого национального университета экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского. Научное направление: бюджетное обеспечение социальной функции государства.

Omelyanovich Lidiya – Doctor of Science (Economics), Professor, the first vice-rector, Head of the Department of Finance, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky. Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine. Research interests: current financial condition of Ukrainian society.

Gvasaliya Diana – graduate student, Department of Finance, Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky. Research interests: budget provision of social function of state.